

Spomenka Hribar

PRETEKLOST JE ŠE VEDNO TUKAJ

Osmega julija 1990 je bil lep sončen dan. Na položnem bregu nad Jamo pod Krenom se je zbrala množica ljudi. Molče, pozorno so sledili dogajanju na provizoričnem odru, kjer se je odvijal zgodovinski dogodek: *spravna slovesnost* ob javnem odprtju dostopa do povojnih grobišč. Trideset tisoč ljudi je pozorno poslušalo govornike, najprej nadškofa dr. Alojzija Šuštarja, ki je vodil mašo za pobite domobranske ujetnike, nato pa še govor predsednika predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana in pisatelja Draga Jančarja. Ganljivo je bilo videti in čutiti utrip ljudi ob vsem obredju. Bil je dan upanja, da se bo sovraštvo, ki se je kot strupen plin valilo iz preteklosti, razkadilo in bomo zadihali s polnimi pljuči.

Upanje je bilo preveliko. Ali pre zgodnje? Kljub temu je bila *spravna slovesnost* velik dogodek, *Dogodek, polog za prihodnost*.

Po-sprava¹

Po *spravni slovesnosti* so se vsi – levi in desni – v najboljšem primeru delali, kot da se tega dne v Rogu ni zgodilo nič posebnega. Kot da *spravne slovesnosti* sploh ni bilo, ker tisto, kar je bilo, ni bilo tisto, kar je res bilo. Trnovski župnik Janez Pogačnik, zunanji sodelavec uredništva Nove revije, ki je poznal

1 Avtor sintagme »po-sprava« je Rastko Močnik. Vsebuje dvojno poved: časovni vidik, tj. dejavnosti po spravi (po *spravni slovesnosti*), IN vsebinski vidik: pospraviti sledi *spravnega dneva* kot odvečne stvari, staro šaro. Če prav razumem, gre za oboje: po spravi je treba pospraviti sledi *spravne slovesnosti*.

vzdušje in odnos do *spravne slovesnosti* znotraj škofije, je takoj napisal javno pismo, ki ga je verski časopis *Družina* objavil v prvi številki po *spravni slovesnosti*.² Takoj zatem pa so se v *Družini* začeli ostri kritični prispevki na moj račun, ki so bili hkrati ali predvsem posredno, zakrito namenjeni nadškofu dr. Alojziju Šuštarju, ker se ni vdal pritiskom nekdanjih domobrancev, da bi opravil le pogrebno mašo, in je vztrajal na *spravni slovesnosti*, kakršna je potem tudi dejansko bila. Jabolko spora je bila njihova zahteva, da naj *spravno slovesnost* predstavlja le pogrebna oziroma spominska maša. V ozadju te zahteve pa je bila tudi posebna zahteva nekdanjih domobrancev, da se mora vsem domobrancem povrniti (priznati) dobro ime. Četudi niso imeli vsi domobran-ci krvavih rok, so pa vsi prisegli zvestobo Velikemu vodji Nemčije (Hitlerju) in se bojevali proti partizanski vojski.

Nezadovoljna je bila tudi Demosova desnica. Štirinajst dni po *spravni slovesnosti* je nadškof dr. Šuštar resignirano povedal, da je Demosov veljak v Škofji Loki spet javno začel staro »pesem« o komunistih, komunistih ... Nadškof se je dolga leta soočal s pritiski in kritikami; tako je osem let po *spravni slovesnosti* v Rogu povedal:

Vedno znova sem poudarjal, da si moramo prizadevati za spravo med živimi, ko smo vsaj formalno dosegli spravo z mrtvimi. Žal tudi kristjani niso bili vedno pripravljeni na tako spravo. Večkrat slišim ugovor: Najprej bomo malo obračunali. Vedno znova pa mora Cerkev spominjati na Kristusove besede: Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo. (Luka 23, 34)³

Cerkev sicer vsako leto obeleži ta Dogodek, toda izključno kot verski obred. Državniškega in kulturniškega dela niti ne omenja. Kot npr. Anton Jamnik, danes pomožni škof. Kakor se spominjam, je bil kot tajnik (?) prisoten – zadaj za pisalno mizo – ko sem bila na povabilo nadškofa Šuštarja pri njem na pogovoru o pripravah na *spravno slovesnost* v Rogu, o programu itd. Moral je vedeti in mora vedeti tudi zdaj, o čem sva se pogovarjala z dr. Šuštarjem v zvezi z roško slovesnostjo. Kljub temu je petnajst let kasneje izrekel naslednje besede: »Glede t. i. 'spravne slovesnosti' 8. julija 1990 bi najprej rad povedal, da je šlo za 'spominsko mašo', kot je napisano v naslovu celotnega besedila nadškofa Šuštarja in scenarija za televizijsko snemanje oziroma za krščanski

2 V pismu, naslovljenem name, je med drugim zapisal: »Vsi, ki poznamo ozadje te nedelje in ki smo jo s teboj pripravljali, vemo, da si bila srce in energija celotnega podviga« (*Družina*, 15. 7. 1990).

3 Alojzij Šuštar: *Spravna slovesnost* – plamenček upanja na slovensko spravo. Cerkev v sedanjem svetu 32/1998, 5–6, str. 105.

pogreb. (...) Iz celotnega okvirja je več kot jasno, da je šlo za krščanski pogreb in ne za kakšno spravno slovesnost.«⁴ Ja, drži za cerkveni del – to je bil del, katerega avtor in izvajalec je bil nadškof dr. Šuštar. Predlog njegovega govora imam, sam mi ga je poslal z željo, da ga preberem in mu pošljem svoje pripombe, ki jih bo rad upošteval. (Nisem imela pripomb.)

Iz »celotnega okvirja« scenarija pravne slovesnosti pa je jasno, da sta s svojima govoroma nastopila tudi predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan kot predstavnik države in predstavnik slovenske kulture pisatelj Drago Jančar. In da so vsi trije v svojih nastopih govorili o miru med nami, Slovenci. In kaj je narodna sprava drugega kot sožitje, mir med ljudmi nekega – našega – naroda?

Jamniku nič ne pomeni niti to, da je nadškof Šuštar dogodek v Rogu sam imenoval »spravna slovesnost«.

Novinar Franček Jauk, ki je za televizijo neposredno komentiral dogajanje v Rogu, je najbolj natančno izrekel bistvo državiškega dela na pravni slovesnosti. Z besedami, da smo danes prišeli drugo polovico v slovenski narod.⁵ Njegovo izjavo so citirali tudi pisci s cerkvene strani, pa niso vedeli, kaj govorijo. Nadškof dr. Šuštar bi lahko »prištel« pokojne domobranci v cerkveno, katoliško občestvo – a za to ni bilo nobene potrebe, saj Cerkev domobrancev nikoli ni izključila iz svojega občestva.

Njihova vključitev v narod *kot* narod pa je politična, državniška funkcija in jo je lahko *simbolno* opravil le prisotni predstavnik države, torej predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan. In jo je opravil; s svojo prisotnostjo je *osebno* manifestiral prav to: da so pokojni domobranci del slovenskega naroda. Prej jih ni bilo ne v »knjigi« živih ne mrtvih Slovencev.

Televizijski posnetek jasno pokaže, da so na dogodku govorili trije govorniki. Jamnik dveh ni videl. Ideološko zamračena pamet ne vidi tistega, kar je vidno s prostim očesom.

Protikomunistični desničarji so tudi mene prepričevali, da mora biti na dogodku samo maša in nič drugega. Nekdanji domobranci pa so svoja pisma nadlegovanja nadškofa dr. Šuštarja objavili šele osemnajst let pozneje v 69. številki domobranske Zaveze. Nadškof se ni vdal tem pritiskom, ker je vedel, kaj pomeni sprava za razdvojen in ranjen narod; verjel je v izvirno krščansko ljubezen in jo živel. Nikoli se ni nehal zavzemati za narodno spravo.

Ko »pravi«, bi rekla »ortodoksni« del levičarjev popolnoma odklanja spravo, se niti ne zaveda, da je s tem ideološki naslednik ne samo »praočeta«

4 Jamnikov intervju je bil objavljen pod naslovom *Kdor trdi, da sprava ni možna, je obupal nad človekom*, Cerkev na Slovenskem, portal Katoliška cerkev, 18. 6. 2015. Naslov vsekakor ne odgovarja citirani misli.

5 Njegovo izjavo navajam po spominu.

slovenskega razkola, najradikalnejšega nasprotnika sprave dr. Antona Mahnič, temveč tudi »očeta« Stalina, ki se je z revolucionarnim nasiljem zavzemal za razredni boj, torej za nacionalni razkol, in ga tudi izvajal! To je bila pač zgodovina. Ki naj bi bila učiteljica življenja! Od tedaj je preteklo veliko vode in krvi. Pa se najde ostareli levičar, ki opozarja, da neodgovorno ravnamo tisti, ki zavračamo revolucionarno nasilje, ki pa bo potrebno za zmago nad kapitalističnim razredom in za rešitev planeta. Kako boš premagal kapitalistični razred? Z revolucionarnim nasiljem? In kako boš rešil planet? Z nasiljem? Nasilje kot rešitev? Ob vsem smrtonosnem orožju? Tudi potem, ko je celo Tito v odnose med jugoslovanskimi narodi uvedel maksimo »Bratstvo in edinstvo«, v mednarodne odnose pa posegel s soorganiziranjem gibanja neuvrščenih, ki je razelektrilo »hladno vojno« v Evropi in svetu, ki bi lahko prerasla v akutno. Kaj šele danes! Promoviranje revolucionarnega nasilja je najbolj neodgovorno in slepo besedičenje. Težko si predstavljam posledice, ki bi jih lahko imelo, če bi postalo prevladujoče mišljenje in delovanje.

A to, da gre za spravo na mednarodni ravni, med državami (kar nima nobene zveze z »razrednim vprašanjem« in revolucijo), bo prej ali slej postalo jasno tudi podpihovalcem »svete« razredne ali verske vojne. Ali pa ne bomo uničili le enega razreda ali države, temveč celoten planet in nas same.

Sprave oziroma pravne slovesnosti v Rogu ne zavrača le Cerkev in radikalni levičarji, temveč tudi veliko nekdanjih partizanov in komunistov, ker da sprava z domobranci pa ne! Saj ne gre za spravo z domobranci, gre za nas, današnje, mi smo tukaj, da bi živeli v miru, v spravi – preteklost je tako in tako pretekla, pustimo ji, da je pretekla, ne kličimo nekdanjega sovraštva nazaj! Mi se moramo spraviti med seboj, da bomo lahko združili vse energije za boljšo prihodnost nas in naših potomcev! Ali jim bomo iz roda v rod predajali v dediščino sovraštva tudi za njihovo prihodnost?

Mlajši tako in tako o preteklosti ne vedo kaj dosti; vedo predvsem tisto, kar slišijo doma, torej leve in desne interpretacije dogajanja med vojno in po njej. Pravzaprav je za večino vse, vključno s partizanskim bojem, izdajalci in povojnimi likvidacijami, za mlade ljudi nekaj nepomembnega, odvečnega, pravzaprav en sam velik dolgčas. Drži strašljivo dejstvo: *Nasprotje ljubezni ni sovraštvo, temveč brezbržnost* (Elie Wiesel). Misel velja tudi za naš brezbržni odnos do zgodovinskih travmatičnih dogodkov in zlih dejanj.

Cerkev pa vzdržuje spomin na pravno slovesnost v Rogu. A kot rečeno, spet s svojega fundamentalističnega desničarskega stališča. Tako vsako leto ob obletnici pravne slovesnosti organizira mašo v Kočevskem rogu; nanjo vabi desno orientirane politike, od »levičarjev« pa le več kot spravljivega

bivšega predsednika države Boruta Pahorja.⁶ Maše se udeleži nekaj sto vernikov. Predstavniki Cerkve ves čas govorijo eno in isto proti boljševizmu, proti komunistom. Toda zdaj ko smo v demokraciji, imamo vsi državljani – tudi nekdanji komunisti in protikomunisti – enako volilno pravico. Kolikšna je dejanska politična moč katere izmed strank, primarno odločimo prav volivci s svojimi glasovi, ki jih poverimo eni ali drugi politični opciji. Fundamentalistični očitki na levo in desno so v demokraciji, v praktični politiki nesmiselni in le otežujejo sodelovanje med strankami v korist nacije v celoti.

Včasih smo še zaznali razliko v kritikah in tonu člankov, objavljenih v *Družini* in *Zavezi*, zdaj med verskim časopisom *Družino* in domobransko *Zavezo* že dolgo ni več razlike. Obe vztrajata pri enako hujskaški desničarski politiki in z njo v mirnem času poglobljata slovenski razkol.

Cerkev neguje zgodovinski spomin selektivno, izključno z namenom, da ga izsiljevalsko uporablja v svojem odnosu do države in civilne družbe. Vzdržuje in neguje le spomine, ki ji pridejo prav v vsakdanji politični in politikantski rabi. Brez spoštovanja in sočutja do padlih partizanov, tudi komunističnih žrtev za osvoboditev, žrtev okupatorjev in posebej žrtev domobrancev mlatijo po njih z macolo svoje večne nedolžnosti. Cerkev je vedno čista kot solza. Da bi priznala svojo krivdno udeležbo v hibridni državljanski vojni med okupacijo zaradi lastnih interesov in ideologije ali pristala vsaj na deljeno krivdo med komunisti in domobranci, ji ne pride na misel. Nastop domobranstva razlaga zgolj kot obrambo pred komunističnim nasiljem, toda škof Gregorij Rožman je ob razlagi vloge kuratov v domobranski vojski jasno razložil cilj domobranske vojske:

Domobranstvo je vojska prostovoljcev, ki so se priglasili predvsem iz idejnih nagibov za borbo proti komunistični revoluciji. Če te ideje, ki so pač tudi versko-nravstvenega značaja, obledijo, nujno začne upadati borbenost in navdušenje, ki je pri prostovoljcih bistvenega pomena, s tem pa se zrahlja tudi disciplina. Zaradi tega je treba nujno vzdrževati idejne nagibe nepretrgano v prvotni moči in jasnosti, kar je predvsem delo kuratov.⁷

Kurati so bili politični komisarji v domobranski vojski, kakršne so imeli v svojih vrstah tudi partizani. Oboji so imeli po vsebini sicer različne učne ure, po namenu in cilju pa iste: navduševati vojake za boj, le sovražnik je bil

6 Mene kot pobudnice za pravno slovesnost niso nikoli povabili niti kje omenili – razen kritično, seveda.

7 NŠAL Vojne zadeve, št. 3368. 19. I. 1943. Citiram iz študije: Tamara Griesser Pečar: *Rožmanov proces*, Ljubljana: Družina 1996, str. 106.

različen. Razlika je bila seveda ta, da so partizani imeli svoje vrhovno poveljstvo, domobranci pa nemško.

Domobranci so bili po svoji ideologiji subjekti boja, sicer pa pod nadoblastjo in pod prisego okupatorju, toda borili so se za svoj narod. Natančneje rečeno: borili so se za interese slovenske Cerkve in *posredno*, na drugi ravni, »za narod«, kakor ga je razumela in hotela Cerkev. O pravilnosti odločitve za kolaboracijo je petdeset let pred drugo svetovno vojno dr. Anton Mahnič zapisal bistvene predpostavke: »Seveda ravno tako – ni nas sram izpovedati – so nam po duhu sorodniški in ljubši *katoliški* Nemci nego liberalni Slovenci. Verska misel nadvladje, razsoja in loči tudi v politiki.«⁸ Razlika pa je v tem, da so se kasnejši liberalci in liberalni katoličani večinoma odločili za narod, torej za narodnoosvobodilni boj, povsem svoji Cerkvi poslušni verniki pa so se večinsko odločali za Cerkev in posledično za kolaboracijo z okupatorji. Dr. Mahnič je namreč dosledno zahteval: vera na prvem, narod na drugem mestu, kar je pomenilo, da so cerkveni interesi na prvem, torej najbolj pomembnem mestu, narodni interesi pa na drugem, manj pomembnem mestu. Tega vrstnega reda pomembnosti Cerkev ni spremenila niti med samo okupacijo Slovenije. Tako je škof Rožman »svetil« na obeh domobranskih prisegah Hitlerju.

Dr. Mahnič je upravičil tudi opravičilo za kolaboracijo: »Dobra je tudi oblast tiranova, akoravno ni nič slabšega od tiranstva samega.«⁹

Kako resno je dr. Mahnič razložil odločitev za sodelovanje z »bližjimi« Nemci, je razvidno iz naslednje njegove misli:

»(...) ako se nam v obrambi narodne individualnosti obljubi pomoč, potem, bratje, Nemci ali katerikoli ste, dobite v nas odločne, navdušene zaveznike, ki pojdejo z vami v ogenj za najsvetejša načela naše svete vere, potem ste nam bližji, ste nam ljubši, nego slovanski liberalci, ki z nami nimajo nič skupnega nego mrtvo govorico, ker nam z vami nas bo vezalo načelo, z vami edinil naš duh Kristusov.«¹⁰

8 Urejal in izdajal dr. Anton Mahnič, v Gorici, Hilarijanska tiskarna, 1896; dr. Mahnič: Metafizično ozadje političkih metamorfoz, str. 4–5. Ta začetni »seveda« se nanaša na liberalce, ki so se tudi povezovali z nemškimi liberalci. Zgodovinska razlika je v tem, da so se liberalci in liberalni katoliki večinsko vključili v narodnoosvobodilni odpor, ker jim je bil narod v vojni pomembnejši kot vera oziroma cerkveni interesi. V naslednjih citiranih citatov označujem: RK, št. knjige, str.

9 RK VI, Dr. Mahnič: Meje državne oblasti, str. 260.

10 RK VI, Dr. Mahnič: Politiške svatbe, str. 23–24.

Prva, nad vsem, tudi nad narodom, je vera, Cerkev. Vsa Mahničeva bojevitost je bila usmerjena proti liberalcem in liberalnim katoličanom, ki jih je še posebej črtil, ker so bili verni, a so Cerkvi hkrati odrekli pristojnost, da odloča, da se vtika v državne in javne zadeve (gospodarstvo, kulturo in druge javne zadeve, predvsem šolstvo). S takimi pogledi so avtomatično zahtevali, da je »narod prvi, vera/Cerkev druga«.

Iz teh predpostavk je dr. Mahnič začel in postavil apriorno načelo *tretjega razkola* v slovenskem narodu, ki se glasi: »Niti sprave niti premirja, ampak vojska na življenje in smrt!«¹¹ Vojska na življenje in smrt ne z brati Nemci ali katerikoli ste že, ampak skupaj z *njimi* proti domačim liberalcem in liberalnim katolikom!

Dr. Mahnič je bil res prerok prihodnosti; ni čudno, da se duhovščina spomni nanj vedno, ko začuti, da ima možnost aktivnejše stopiti na pot boja za moč. Seveda brez tveganja. Izjeme so pa povsod, tudi v Cerkvi.

Na levici je proces sektaštva »v imenu delavskega razreda« potekal podobno, toda pri nas s četrstoletnim zamikom (v dvajsetih letih 20. stoletja). Ko pa sta se med okupacijo oba procesa, ki sta načelno izključevala spravo, srečala/spopadla, je nastalo to, kar je še danes tukaj: načelna nespravljenost, sovražstvo in temna prihodnost.

Zgornja zgolj shematična predstavitev cerkvenega sektaštva, kakor ga je teološko utemeljil dr. Anton Mahnič, se mi je zdela potrebna, da bi opozorila na današnje sektaštvo, ko z roko v roki sodelujeta desna koalicija in izrazito polaščevalno desno usmerjena ljubljanska nadškofija. Temeljni stavek, po katerem si bomo zapomnili izvolitev Janeza Janše za mandatarja, je: »Ni popuščanja.« V demokraciji se dogajajo dogovarjanja, polemike, javnost je vključena, kompromisi niso redki, velikokrat so nujni. Celó Zveza komunistov Slovenije je zadnja desetletja *popuščala*: nobene številke *Nove revije* ni spravila v »bunker«, ni ji priprla pipice – niti 57. številki, ki je radikalno problematizirala komunistični avantgardizem in s tem sicer že demokratizirano oblast v Sloveniji/Jugoslaviji. Zdaj bomo pa nenadoma pod strogim režimom – ne krivi ne dolžni! S kakšno pravico nam kdorkoli grozi?

Spomnila sem se, kaj je odgovoril moralni teolog dr. Ivan Štuhec na vprašanje, zakaj se Cerkev bolj veže na Slovensko demokratsko stranko kot na Novo Slovenijo? Odgovor: Zato, ker je Janša bolj dosleden, on je pripravljen tudi začeti državljansko vojno, da bi dosegel svoj cilj.

Ko se združita država s svojim aparatom (zakonodajna, izvršna, sodna, policijska in morda še medijska oblast) in Cerkev, ki čez vse razpne pajčevino svojega moralizma, je konec veselja. Ne moreš dihati. Ne moreš nikamor.

11 RK I, Dr. Mahnič: Slovanskemu Svetu – V pojasnilo našega stališča. RK I, str. 627.

S spravo očitno za zdaj ne bo nič! Kjer se sektaši med mrtvimi, je postavljen temelj za sektaštvo med živimi. To je prvi greh zdaj že bivše koalicije: da ob ukinitvi Dneva spomina na žrtve komunizma ni predlagala in sprejela zakona o Dnevu vseh žrtev vojn ali vseh totalitarizmov. Kakorkoli že – ampak vseh žrtev! Saj smo vsi s svojimi pokojnimi povezani z bolečino spomina. Brezbrižna je bila tudi do pietetnega pokopa posmrtnih ostankov likvidiranih domobranskih ujetnikov. Dokler ni zadoščeno pieteti do mrtvih, sektaštvo ne mine.

Preteklost je še vedno tukaj.